

NOWOCZESNA DOMOWA EKONOMIA JAKO INSTRUMENT ZMIANY RELACJI SPOŁECZNYCH W RODZINIE

ANNA WACHOWIAK

ABSTRACT. Wachowiak Anna, *Nowoczesna domowa ekonomia jako instrument zmiany relacji społecznych w rodzinie* (New home economics as instrument of changes of social relations in the family). Rodzina w czasach szybkich przemian, Roczniki Socjologii Rodziny, XIII, Poznań 2001. Adam Mickiewicz University Press, pp. 81-91. ISBN 83-232-1172-8. ISSN 0867-2059. Text in Polish with a summary in English.

Anna Wachowiak, Uniwersytet Zielonogórski (University of Zielona Góra), al. Wojska Polskiego 65, 65-762 Zielona Góra, Polska-Poland.

Wzajemnie powiązane strukturalne zmiany społeczne dokonują się na poziomie społeczeństwa, rodziny i jednostek. Postępujące przemiany stanowią wyzwanie m.in. dla domowej ekonomii. Problemy rodziny i domowej ekonomii stwarzają możliwość jej oglądu zarówno z perspektywy historycznej, oraz uwzględniającej narodową specyfikę, z perspektywy między oraz wewnątrz kulturowej, z punktu widzenia badania zarówno wysokości budżetu rodzin oraz sposobu gospodarowania nim, jak i pod kątem tradycyjnej i zmodyfikowanej roli kobiety w domowej ekonomii oraz podziału ról między płciami w rodzinie.

Problemem szczególnej wagi i swoistym znakiem czasu jest pogląd, iż jedną z najważniejszych rzeczy dla domowej ekonomii jest konieczność oceny bieżących strategii rozwoju społecznego pod kątem wzmocnienia rodziny, aby z powodzeniem zmagą się ona ze zmianami i osiągnęła trwale pomyślne warunki życia. Pomimo bowiem postępującego zmniejszania się rozmiarów rodziny oraz coraz większego zróżnicowania jej form, rodzina oraz różnorodne gratyfikacje płynące z życia rodzinnego nie przestają być najważniejszym społecznym, emocjonalnym oraz materialnym systemem oparcia dla jednostek.

Z drugiej strony, pobieżny ogląd tendencji w tym zakresie może prowadzić do całkiem odmiennych konkluzji. Mianowicie dokumentujących konkurencyjność innych wartości w stosunku do wartości, jaką jest życie rodzinne. Koronnym argumentem, zazwyczaj przytaczanym przy podobnych dyskusjach, jest coraz bardziej

upowszechniające się zróżnicowanie form życia rodzinnego, które kontestuje tradycyjną koncepcję rodziny nuklearnej oraz pojęcie o tym, czym jest „dobra rodzina”. Akceptacja tych sprzeczności oraz nauczenie się, jak z nimi żyć, stanowią niewątpliwie witalną strategię przetrwania dla rodziny przyszłości.

WYZWANIA DLA ROZWOJU SPOŁECZNEGO WOBEC POLARYZACJI GOSPODARSTW DOMOWYCH

Regionalne nierówności i polaryzacja gospodarstw domowych w zakresie akumulacji zasobów, stawiają wyzwanie do egalitarnego rozwoju społecznego w XXI wieku. Można zadać sobie dalsze pytania, jakie skutki wywoła coraz bardziej rozszerzający się globalny rynek oraz wzrastająca konkurencja – tak dla ekonomicznej, jak i społecznej polaryzacji rodzin i gospodarstw domowych? W jaki sposób odmień on jakość życia rodzin i kobiet, na których do tej pory spoczywało gros zadań związanych z domową ekonomią?

Z pewnością profesjonalna, teoretyczna domowa ekonomia, nastawiona na zastosowanie w gospodarstwie domowym, stanowi ważne narzędzie w zarządzaniu zmianami w sposobie funkcjonowania rodziny. Praktyczne zastosowanie opartej na badaniach wiedzy, odnoszącej się tak do sposobu funkcjonowania gospodarstwa, jak i rodziny, umożliwi rodzinie rozwój, poprzez wdrażanie wielu praktycznych projektów. Z drugiej strony ma wpływ na kształtowanie polityki w określonym kierunku, korzystnym dla funkcjonowania określonego typu gospodarstwa domowego.

Wewnątrz europejskich społeczeństw, z wyjątkiem Wschodniej Europy, następuje szybkie przesuwanie się przemian społecznych w kierunku późnej nowoczesności, jakkolwiek proces ten jeszcze się nie zakończył. Bardzo ważnym elementem obecnego etapu w tym procesie jest, jak wiemy, wzrastająca dominacja sektora usług, ponad sektorem przemysłowym. Innym elementem tego procesu jest przesunięcie akcentu z wartości materialistycznych na indywidualistyczne. Wskazuje się, iż fazę tę osiągnęły już takie kraje, jak: państwa nordyckie oraz Holandia, a także Szwajcaria, Wielka Brytania, Irlandia Hiszpania, Portugalia, a zbliżają się do niej państwa Europy centralnej.

Gospodarstwa domowe i rodziny są zarówno aktywnymi graczami, jak również czasami ofiarami procesów społecznych „Techniczne powody” przemian społecznych, (tzn. rozwój cywilizacyjny), jak i rezultaty w postaci przemian strukturalnych w gospodarstwach domowych oraz rodzinach spowodowały, iż ich dość odległe skutki są już teraz dość łatwe do przewidzenia w pewnych granicach. Są to: spadek wskaźnika zawieranych małżeństw, wzrost wskaźnika urodzeń poza małżeństwami, lecz głównie i przede wszystkim – zmniejszanie się populacji z jednej strony, a z drugiej – wydłużanie ludzkiego życia. Ten ostatni czynnik zasługuje na szersze omówienie.

GOSPODARSTWA DOMOWE OSÓB STARSZYCH A GERONTOLOGIA SPOŁECZNA

Wzrost populacji osób starszych powoduje, jak określają to niektórzy socjologowie – tzw. społeczne szarzenie (Home Economics Education 1999), tzn. rosnący odsetek w globalnej populacji ludzi powyżej 65. roku życia (np. szacuje się, że w roku 2025 na świecie będzie żyło ponad 800 milionów ludzi powyżej 65. roku życia, z tego dwie trzecie w krajach rozwiniętych). Aktualne szacunki demograficzne wskazują też, że roczny przyrost ludności powyżej 65. roku życia będzie wynosił około 2%, podczas gdy niemowląt tylko 0,2%. (W Polsce natomiast obecna liczba ludności w wieku powyżej 65. lat wynosi już 16,2 %, tj. 6.269 tys. (Kawczyńska-Butrym 1999). Dodatkowego dramatyizmu nabiera fakt, iż więzi rodzinne stają się coraz bardziej rozluźnione (coraz bardziej popularna staje się forma tzw. rodziny konfederacyjnej, tzn. luźno powiązanej rodziny prokreacji z rodziną pochodzenia), a system zabezpieczeń społecznych coraz bardziej załamuje się.

Czynniki te stały się głównym powodem socjologicznych zainteresowań badaniami nad problemami ludzi starych. Liczbowy i procentowy wzrost populacji ludzi starych, w połączeniu z przemianami w strukturze rodziny współczesnej, przysporzył wiele problemów natury medycznej, ekonomicznej, socjalnej i psychospołecznej, wymagających badań naukowych i rozwiązań praktycznych. Jeden z głównych nurtów rozważań tutaj obecnych to polityczna ekonomia starości. „W tym ujęciu starość widziana jest przede wszystkim jako produkt polityki socjalnej, podziału pracy, różnic ekonomicznych i społecznych. Współczesne społeczeństwa „nadają” ludziom starym status osób zależnych, poprzez obniżanie ich dochodu i pozycji społecznej. Teoria naznaczania społecznego wskazuje na podatność ludzi starych na mechanizm naznaczania społecznego. Utrata ról społecznych i brak odniesienia pozostawiają osobę starszą w pewnej izolacji, sprzyjając autoidentyfikacji osoby zależnej, dostosowującej swoje zachowanie do tej autoidentyfikacji. Ten obraz (tzw. bezrolnej roli, tj. roli bez praw i obowiązków) jako nie w pełni adekwatny odrzucają ci socjologowie, którzy ukazują problem starości z innej perspektywy” (*Encyklopedia socjologii* 1999). Wskazując na selektywne wyłączenie się osób starszych, podkreślają inny charakter aktywności osób starszych. Tak czy owak pewne jest jednak, iż gospodarstwa domowe ludzi starszych posiadają swoją specyfikę, wynikającą tak z charakterystyki demograficznej osób tworzących te typy gospodarstw, jak i z ich sytuacji dochodowej. W Polsce jest ona w tych gospodarstwach z reguły niekorzystna. Wyniki sondażu CBOS-u, przeprowadzone pod koniec 1999 roku wskazują, iż prawie 1/3 osób starszych żyjących w miastach (32,8%) deklaruje złe samopoczucie, a na wsi odsetek ten wzrasta do 41,2%. Podobne wyniki podaje raport o rozwoju społecznym – Polska 1999 *Ku godnej i aktywnej starości*, przygotowany przez ekspertów w ramach Programu ONZ ds. Rozwoju (UNDP) i Centrum Analiz Społeczno-Ekonomicznych. Na przeszkodzie godnej starości stać może również niewspółmierny do stopnia inflacji stopień rewaloryzacji rent i emerytur w Polsce (ten pierwszy wyniósł 8,7% w 1999 roku, a indeksacja niewiele powyżej 5% w 1999 roku).

EFEKTY ZMIAN GLOBALNYCH W RÓŻNYCH TYPACH GOSPODARSTW DOMOWYCH

Społeczne efekty przemian globalnych prowokuj do kontrowersyjnych dyskusji. Wyłaniają się z niej dwie sprzeczne tezy: z jednej strony podkreœla si indywidualizacj, powodującą strukturalne zaniedbanie funkcjonalnych subsystemów społecznych, co obraca się przeciw rodzinie. Teza przeciwna mówi, iŸ kaŸdy społeczny subsystem posiada swoją specyficzną racjonalnoœc, która nie roŸni się od systemu rodziny nuklearnej. Oznacza to, iŸ pewne funkcje przypisane gospodarstwu domowemu, niezaleŸnie od jego typu bd stałe (np. funkcja ekonomiczna). Z drugiej jednak strony niektóre z nich (np. pewne nowe typy gospodarstw, wykreowanych przez poŸn nowoczesnoœc), nie spełniają juŸ dłuŸej wszystkich funkcji, o których wspomina parsonowski model rodziny nuklearnej – tj. biologicznej reprodukcji, socjalizacji oraz wychowywania potomstwa. Rozpatrywanie grup rodzinnych i typów gospodarstw domowych zaczyna dokonywa się więc głownie pod kątem rynków produktów i ich dostpnoœci. Z drugiej strony nowe, postmodernistyczne gospodarstwo domowe oznaczac moŸe podniesienie jakoœci Ÿycia i indywidualnej autonomii (a więc Ÿycie w harmonii z sobą, wzrost jego funkcji ekologicznej, tj. ochrony œrodowiska w swym wymiarze mikroekonomicznym itp.). Biorąc pod uwagę rekonstrukcj i wzmocnienie społecznej funkcji poprzedniej, „modernistycznej rodziny nuklearnej”, warte uwzględnienia staje się rozwaŸenie tzw. „Nowej Kultury Rodziny”, które wymaga skupienia si na takich zagadnieniach, jak: wzory tworzenia rodziny, rodzicielstwo, miejsce kobiety w rodzinie, relacje między pcimi oraz zwiszcza niezwykle aktualna funkcja między pokoleniowej odpowiedzialnoœci. Ponadto powinna być wzmocniona – jako nowa funkcja rodziny i jej nowa rama – orientacja ekologiczna, w związku z ekologicznym rynkiem. Nowe formatywne elementy ramy, charakterystyczne dla polityki rodzinnej, będące swoistym *signum temporis*, to pomoc związana ze startem młodej, tworzącej się rodziny, a takŸe i zwiszcza: przy-sposobienie, pomoc i poradnictwo w zakresie samopomocy. Koresponduje to ze wspomnianą juŸ indywidualizacj Ÿycia. Ustalenie i ochrona tych ram stanowią głowny cel systemu politycznego społeczeŸstwa, gdyŸ własciwe wypełnienie przez rodzin swych społecznych funkcji stanowi publiczne dobro. Byc moŸe występuje potrzeba nowego rodzaju ukierunkowania i pomocy rodzinie w dzisiejszym, pluralistycznym społeczeŸstwie. Będzie to stanowiąc przedmiot publicznej dyskusji.

JAKOœC ZADAŃ KOBIEТЫ W DOMOWEJ EKONOMII

Zmieniające się dynamicznie warunki Ÿycia powodują, Ÿe problemy codzienne i potrzeby gospodarstw domowych miejskich i wiejskich bezustannie ewoluują.

Nowe wyzwania i jednoczeœnie zadania, jakie stawia domowa ekonomia, wynikają z roŸnych potrzeb w paŸstwach rozwiniętych i rozwijających się, a takŸe

z szybkich przemian w otoczeniu rodzin. Wszystko to wyznacza nowe problemy, z którymi musi się zmierzyć domowa ekonomia.

Przemianom o charakterze jakościowym podlegają zadania kobiet w domowej ekonomii, której kanon ulega przekształceniom i zmianom. Zagadnienia dotyczące gospodarstw domowych i domowej ekonomii, a w tym kontekście zmieniającej się jakości zadań kobiet, należy ujmować w perspektywie społecznych i kulturowych warunków życia, na poziomie analizy: makro, mezo i mikro. Zagadnienia domowej ekonomii wiążą się nie tylko z dużą rozpiętością i ze zróżnicowanym poziomem konsumpcji dóbr i usług, charakteryzujących sytuację gospodarstw domowych w różnych regionach świata. (Bezpośrednim odzwierciedleniem tego jest zróżnicowanie ustalonej dla różnych regionów granicy ubóstwa: mniej niż 1 dolar dziennie w Ameryce Łacińskiej, 4 dolary w Europie Wschodniej i 14,5 dolarów w Ameryce Północnej i Europie Zachodniej).

Ubóstwo dotyka mniejszość społeczeństw w krajach rozwiniętych i większą część w krajach rozwijających się. Programy edukacyjne związane z domową ekonomią różnią się więc znacznie w różnych układach terytorialnych, ze względu na odmienne możliwości kobiet, ich aspiracje, układy kulturowe określające ich miejsce społeczne, a także podział zadań w gospodarstwie domowym i rodzinie. Wydawać by się mogło, że w państwach rozwijających się nie może być mowy o emancypacji społecznej kobiet. Jest to jednak dość pobieżny ogląd sytuacji. Okazuje się bowiem, iż od pewnego czasu organizacje udzielające pomocy krajom niedorozwiniętym czy też regionom strukturalnie zacofanym (a są to organizacje o skali międzynarodowej, bądź też o skali lokalnej – krajowej), zwłaszcza zaś te organizacje, które zajmują się udzielaniem kredytów na różne cele, „wprowadziły formy pomocy skierowane odrębnie do kobiet i do mężczyzn. Oprócz środków przeznaczonych na rozwój upraw eksportowych, którymi dysponowali mężczyźni, uruchomiono drobne kredyty dla kobiet. (...) Dostrzeżono znacznie większą efektywność i skuteczność udzielania takiej pomocy kobietom niż mężczyznom, którzy często dodatkowo środki przeznaczali na wydatki konsumpcyjne, zaś kobiety inwestowały w jakieś niewielkie przedsięwzięcia, które stawały się źródłem przyszłego dochodu rodziny” (Stefański 1999).

Kanon zainteresowań domowej ekonomii trudno zamknąć w jednej zwężonej formule. Coraz częściej, obok praktycznej problematyki dotyczącej żywienia rodziny, wiedzy kierowanej tradycyjnie do kobiet, obecnie coraz częściej do przedstawicieli obu płci, znajdziemy również problemy analizujące gospodarstwa domowe i różne ich typy, ujmowane w perspektywie społecznych i kulturowych warunków życia. Problematyka popularyzacji domowej ekonomii wiąże się z niezwykle aktualnymi zagadnieniami jakości życia, mającymi swoje uwarunkowania w poziomie rozwoju społeczno-ekonomicznego, ale także w egalitaryzacji stosunków w rodzinie. Nowa domowa ekonomia – nowego millenium, w które właśnie wkroczyliśmy, powinna więc być rozpatrywana z perspektywy: kulturowej, konsumenckiej, zdrowotnej oraz wewnątrzrodzinnej (tj. sposobu realizacji funkcji materialno-ekonomicznej w rodzi-

nie oraz podziału pozostałych ról w rodzinie, w zależności od jej typu). Domowa ekonomia i jej specyficzne zadania oraz jakość określa poziom rozwoju państw i regionów, uwzględniający rozmaite kryteria.

Ważnym kryterium jest osiągnięty poziom rozwoju społeczno-gospodarczego, osiągnięty przez dane państwo. Takie agendy międzynarodowe, jak: ONZ, Międzynarodowy Fundusz Walutowy i Bank Światowy – do określenia tego poziomu stosują najczęściej następujące wskaźniki: poziom produktu krajowego brutto na mieszkańca, wielkość konsumowanej energii oraz inne wskaźniki rozwoju społecznego, uwzględniające dane dotyczące oświaty oraz długości trwania życia mieszkańców danego kraju lub używany od stosunkowo niedawna – wskaźnik jakości fizycznej życia (*Physical Quality of Life Index – PQLI*) (Stefański 1999). Zróznicowanie tych wskaźników, wskazujące na występowanie wymiarów skrajnych w aspekcie porównawczym w poszczególnych regionach świata wskazuje, że zadania stojące przed domową ekonomią są strukturalnie i regionalnie zróżnicowane.

Gunnard Myrdal (1970), w swoim dziele *Przeciw nędzy na świecie* sformułował tezę, że kraje mało rozwinięte są „miękkimi państwami”. Terminem tym objął wszystkie odmiany społecznego niezdyscyplinowania, między innymi: brak przestrzegania prawa, nieposłuszeństwo urzędników i korupcję. O złym funkcjonowaniu państwa świadczą liczne przykłady skrajnych nierówności w podziale dochodu narodowego w różnych państwach afrykańskich (...).

Ubóstwo dotyka mniejszość społeczeństw w krajach rozwiniętych i w dużej części krajów rozwijających się, natomiast w przeważającej liczbie państw Afryki jest nim dotknięta większość obywateli (...). „Spośród 20 najbiedniejszych państw świata – 15 znajduje się na kontynencie afrykańskim” (Stefański 1999). W wielu państwach, zwłaszcza w państwach rozwiniętych gospodarczo, domowa ekonomia i jej nauczanie (w zakresie tzw. stosowanej domowej ekonomii), nie są programami edukacyjnymi adresowanymi wyłącznie do kobiet. Jednak w państwach rozwijających się to właśnie kobiety są głównymi adresatkami takich programów. Mają one w tych krajach do odegrania szczególnie ważną rolę. Wynika to po części z faktu, iż w wielu państwach afrykańskich, mimo bardzo niskiego poziomu życia, „zarówno w mieście, jak i na wsi, znaczna część dochodów przeznaczana jest przez mężczyzn na używki – alkohol, papierosy i narkotyki. Zwłaszcza alkoholizm szczególnie rozprzestrzenił się w Afryce, co obniża jakość życia rodzin i utrudnia start młodego pokolenia” (Stefański 1999).

Na „czarnej liście” społecznych problemów, związanych z gospodarstwem domowym w wielu państwach afrykańskich, znajduje się również szokujący z pewnością Europejczyka fakt (zupełnie nie do pomyślenia w realiach, w których żyjemy i które przyjmujemy za coś oczywistego), iż w obrębie jednego gospodarstwa domowego sytuacja żywieniowa członków rodziny może być zróżnicowana, w zależności od płci i statusu domowników. Tak więc nikogo tam specjalnie nie dziwi, iż kobiety i dzieci znacznie częściej bywają gorzej niż mężczyźni, wchodzący w skład nawet tego samego gospodarstwa domowego odżywiane lub niedożywione, bowiem rodzaj

i ilość pożywienia stanowią o społecznej nobilitacji i są widowym dowodem wszechwładnie panujących układów patriarchalnych w rodzinie i społeczeństwie.

Stwarza to diametralnie inną sytuację gospodarstw domowych w wielu państwach afrykańskich oraz inne zadania aniżeli te, w obliczu których stają gospodarstwa domowe w państwach rozwiniętych. Podane sytuacje unaoczniają nam jednak fakt, iż zadania kobiety w domowej ekonomii w tym regionie świata są jednocześnie rodzajem misji kobiet na rzecz ukształtowania się postępowych stosunków społecznych w ich państwach, a także wkładem kobiet na rzecz wydzwignięcia ich państw z ekonomicznego upadku.

Warto wszystkie te problemy mieć na uwadze, przy okazji IV Kongresu IFHE (*International Federation of Home Economics*), który odbył się w roku 2000, właśnie w jednym z państw afrykańskich, w Ghanie, jakby dla szczególnego podkreślenia wagi spiętrzonych problemów afrykańskich gospodarstw domowych oraz bardzo ważnej roli kobiet, jakie mają w nich do spełnienia.

Tempo dzisiejszych przemian w świecie powoduje, iż pojawia się luka pokoleniowa. „Zmiany dokonują się o wiele szybciej, niż cykl życia jednej generacji, coraz więcej osób nie jest w stanie za nimi podążyć i w rezultacie wiodą egzystencję poza układem społecznym (...). W krajach biednych, ze względu na niski poziom wykształcenia, liczba ludzi nie umiejących sprostać wymaganiom technologicznym i biurokratycznym będzie rosła” (Puchnarewicz 1999).

PRZEMIANY MIKROSTRUKTURALNE JAKO WŁAŚCIWA DROGA DO TRANSFORMACJI STOSUNKÓW SPOŁECZNYCH W MAKROSKALI

Gospodarstwa domowe w państwach rozwiniętych znajdują się i funkcjonują w zupełnie innej, nieporównywalnej fazie rozwojowej, w innym systemie społeczno-ekonomicznym aniżeli te w gospodarkach niedoboru. Są to więc różnice nie mające charakteru ilościowego, lecz różnice o ogromnym ciężarze jakościowym. Przyjrzenie się zagadnieniom domowej ekonomii w państwach rozwiniętych – od strony praktyki oświatowej wskazuje na dużą wagę, jaką się doń przykładają, w trosce o podniesienie jakości życia codziennego, jak i z przesłaniem większej egalitaryzacji stosunków społecznych między płciami, w celu zbliżenia się do urzeczywistnienia bardziej partnerskiego modelu małżeństwa i rodziny. Jak słusznie zakładają teoretycy domowej ekonomii, przemiany na poziomie mikrostrukturalnym w tym zakresie stanowią najlepszą drogę do transformacji stosunków społecznych w makroskali. Stąd nie powinno nikogo dziwić, że wśród domowych ekonomistek można też spotkać feministki.

Domowa ekonomia i edukacja w tym zakresie w państwach rozwiniętych gospodarczo, na każdym nauczonym szczeblu zakłada koedukację. Model koedukacyjnego nauczania i pomocy w zakresie domowej ekonomii przyjmuje za swój priorytetowy cel: dostarczenie i zdobycie podstawowej wiedzy i umiejętności związanych

z codziennym życiem oraz zrozumienie rodzinnego życia poprzez serię praktycznych studiów dotyczących takich między innymi jego dziedzin, jak: ubiór, żywność, wyposażenie mieszkania, gospodarowanie budżetem, tak aby rozwinąć praktyczne postawy w kierunku poprawy czy też ulepszenia życia rodzinnego przez członków rodziny. (Na niższym etapie umiejętności – tj. w szkole średniej, uczeń musi opanować: po pierwsze – w zakresie ubioru – rozpoznawania funkcji ubioru, dokonywania właściwej selekcji ubioru – w zależności od okazji, utrzymywania odzieży w porządku, szycia prostych rzeczy oraz dokonywać drobnych reparacji ubioru. Po drugie – w zakresie żywienia – jest to wiedza o podstawowych składnikach żywienia decydujących o zdrowiu, o funkcjach poszczególnych składników żywienia dla organizmu człowieka, o rodzaju pożywienia ze względu na zawartość poszczególnych składników oraz o tym, w jaki sposób rozpoznawać znaczenie zrównoważonej diety.

Szkolenie obejmuje również przyrządzanie prostych posiłków, z użyciem warzyw i jaj, a także przygotowanie prostych, domowych bufetów, zaplanowanie – jak jeść i serwować posiłki, tak aby stworzyć przyjemną atmosferę w domu. Po trzecie – w zakresie życia rodzinnego i domowego. Program tego dotyczący ma pomóc rozpoznać potencjalny zakres prac domowych, role rodzinne i sposoby współdziałania w wykonywaniu prac domowych przez członków rodziny. Instrukcje, jak dbać o swój czysty i schludny wygląd, jak prać odzież, oraz jak dbać o porządek i właściwe utrzymanie domu, tak aby żyło się w nim wygodnie, stanowią składniki tego programu, połączone z wiedzą o tym, jak używać codziennych artykułów, vademecum dotyczącego recyklingu oraz pozbywania się i usuwania odpadków i zanieczyszczeń.

Student, bez względu na płeć, po ukończeniu obligatoryjnych zajęć z domowej ekonomii musi zdobyć następującą wiedzę i umiejętności – w dziale pierwszym – odzież: jak dokonywać selekcji i wyboru odzieży, z zastosowaniem codziennym i odświętnym, jak dbać o utrzymanie odzieży, jak czyścić ją i prać oraz naprawiać. Powinien też umieć uszyć prosty fartuszek albo poszewkę na poduszkę. W dziale drugim – żywność: musi rozpoznać i ułożyć zrównoważoną dietę oraz przygotowywać posiłki z zastosowaniem codziennego żywienia, zrozumieć znaczenie rodzinnych spotkań oraz zaplanować i przygotować rodzinne przyjęcie. W dziale trzecim – życie rodzinne i mieszkanie: należy opanować przygotowanie efektywnego planu dotyczącego dysponowania czasem rodziny oraz wspólnych i indywidualnych celów i zadań do wykonania, w celu rozwinięcia współpracy członków rodziny w zakresie różnych funkcji życia domowego. Kolejną ważną umiejętnością jest wiedza o tym, jak dokonywać zakupów, planować wydatki i wydawać pieniądze oraz zrozumieć generalnie znaczenie planowania w życiu. W ramach działu trzeciego – jest to również opanowanie wiedzy związanej z funkcjami mieszkania, tak aby życie uczynić wygodnym i bezpiecznym. Kolejnym krokiem jest wykonanie prostego, użytecznego sprzętu, znajdującego zastosowanie w życiu rodzinnym i praktyczne wykorzystywanie go w domu.

Program, ułożony przez Ministerstwo Edukacji w Japonii w zakresie domowej ekonomii w latach 1999-2000, zawiera dodatkowo takie treści, jak: cykle życia ro-

dziny a potrzeby członków rodziny, rodzina a system zabezpieczeń społecznych oraz prawnych, życie rodzinne i zdrowie, konsumpcja a zasoby środowiskowe, a także domowe projekty i klub domowych aktywności. Ponadto – opanowanie wiedzy z zakresu rozwoju dziecka, jego potrzeb i pielęgnacji, życia i potrzeb ludzi starych, sposobu sprawowania opieki nad nimi oraz na temat systemu zabezpieczeń społecznych ludzi starych (wiedza z zakresu gerontologii społecznej). Zaplanowano również zajęcia związane z techniką a życiem domowym, w związku z potrzebą doskonalenia kultury technicznoużytkowej członków gospodarstw domowych. Innowacje technologiczne, jak wiadomo, są ważnym czynnikiem zmieniającym nie tylko makrostruktury społeczne, ale również zmieniają nie do poznania otoczenie domowe człowieka, zwiększając jego funkcjonalność, wygodę, estetykę i możliwości, słowem jakość życia rodzinno-domowego. Nakładają jednak obowiązek edukacji w tym zakresie, czemu wychodzi naprzeciw nowocześnie zorientowana i nauczana domowa ekonomia w Japonii.

Profil nauczania domowej ekonomii w Niemczech, gdzie przedmiot ten ma bodaj najdłuższe, a niewątpliwie najbogatsze tradycje w Europie związane z jego nauczaniem, zawiera równie aktualne, ważne i zróżnicowane treści. (Na marginesie warto może przy okazji wspomnieć, że w historii szkolnictwa niemieckiego był też taki okres, kiedy specjalizacja w zakresie domowej ekonomii na poziomie szkoły średniej, potocznie i pogardliwie zwana „maturą z budyniu”, zamykała dalszą drogę edukacji dla dziewcząt i jakiegokolwiek szanse na jej kontynuację. W okresie III Rzeszy ten profil nauczania dla kobiet dominował. Mogło to utrwalić negatywne skojarzenia i pejoratywny, wypaczony obraz możliwych funkcji i zastosowania domowej ekonomii. Na szczęście okres ten należy już do przeszłości). Zmieniające się zadania, jakie stawia się wobec tego przedmiotu, jak i sama jego koncepcja, tkwią głęboko w nurcie aktualnych wyobrażeń na temat wzajemnych relacji płci w danym typie społeczeństwa. Kształtowane są też przez jego potrzeby, a także modele małżeństwa i rodziny, które uznaje się za dominujące czy też preferowane.

Szczególnie interesującym elementem treści programowych, zawartych w nauczaniu domowej ekonomii w Niemczech, a będących swego rodzaju novum i znakiem czasu, jest edukacja konsumencka (podobne elementy programu domowej ekonomii wprowadza się też w Holandii i Danii). Koniec lat osiemdziesiątych i lata dziewięćdziesiąte przynoszą rozwój świadomości ekologicznej i co się z tym wiąże, świadomości konsumenckiej w tym zakresie. Znajduje to odbicie w programach domowej ekonomii.

Działalność marketingowa powinna wspierać i kształtować świadomość ekologiczną, a przez to hierarchię potrzeb, które byłyby bodźcem powstawania produktów i usług ekologicznych. Ekologizacja marketingu, czyli „zielonego marketingu”, powinna być aktywnym narzędziem kształtowania hierarchii potrzeb gospodarstw domowych. Stworzenie warunków akceptacji przez gospodarstwo domowe określonych towarów, dokonuje się w drodze próbnego zakupu, a następnie ponownienia go oraz utrzymania tzw. lojalności zakupowej. Celem strategii ekomarketingowej jest

wyodrębnienie nowej grupy konsumentów, którzy chcą żyć w „czystym środowisku”. Ta właśnie grupa tworzy niszę rynkową danego wytwórcy produktów ekologicznych (...). Pozyskiwanie tych grup konsumentów jest możliwe dla przedsiębiorstwa, które prowadzi marketing ekologiczny.

Gospodarstwa domowe, jako grupy o ukształtowanej świadomości konsumenciej, powinny być świadome tego, że przedsiębiorstwo realizujące ekomarketing ma do dyspozycji cztery grupy środków, według klasyfikacji i narzędzi marketingowych – tzw. cztery P. – tj. produkt, cenę, dystrybucję i promocję – tak aby realizować wybrane, strategiczne cele. „Najczęściej cena produktu ekologicznego jest nieco wyższa, ponieważ produkt ekologiczny jest droższy (w krótkim czasie), a w dłuższym powoduje oszczędność zasobów przyrodniczych i zdrowia ludzkiego. Odbiorcy produktów ekologicznych kupują je natomiast także wtedy, gdy są nieco droższe od innych tego typu, gdyż uważają swoje decyzje za wkład w ochronę środowiska. Ważnym elementem wiedzy o produkcie jest wiedza o jego dystrybucji. Stanowi ona zbiór działań związanych z udostępnieniem wytworzonego produktu w miejscu i czasie odpowiadającym nabywcy. Chodzi też tutaj o wybór takiego kanału dystrybucji, który najlepiej wyeksponowałby ekologiczne właściwości produktu. Promocja (czyli komunikacja producenta z konsumentem) stanowi ostatni element ekomarketingu.

Reklama ekologiczna jest taką właśnie formą promocji. Również dzięki niej rośnie świadomość ekologiczna gospodarstw domowych.

Wiedza konsumencka w tym zakresie staje się coraz bardziej istotnym elementem edukacji adresowanej do gospodarstw domowych.

Jak wynika z mojego skrótego omówienia, charakter i profil domowej ekonomii jest zróżnicowany, bowiem niejednorodny jest zarówno profil potrzeb i możliwości danego społeczeństwa, jak i w jego obrębie – poszczególnych regionów. Nie zmienia to jednak w niczym faktu, iż potrzeby rozwojowe i wyzwania cywilizacyjne narzucają gospodarstwom domowym w państwach rozwiniętych pewien kanon wspólnych zadań. Z pewnością więc dostosowana do tych standardów nowoczesna domowa ekonomia przyczynia się do wieloczynnikowego modernizowania oblicza współczesnych społeczeństw. Zmiana relacji płci w rodzinie, poprzez staranną i przemyślaną koedukację w zakresie domowej ekonomii, nauczanej według wielostopniowych i złożonych programów na wszystkich etapach kształcenia w państwach rozwiniętych, stanowi efektywny sposób, aby zbliżyć się do modelu, o który uparcie walczą feministki od końca lat sześćdziesiątych.

LITERATURA

Encyklopedia socjologii (K-N), Oficyna Naukowa, Warszawa 1999

Home I. (1999), *Economics Education in Japan*. The Japan Association of Home Economics Education. *Human Development Report*, 1997

Kawczyńska-Butrym Z. (1999), *Seniorzy w rodzinie. Przegląd badań*, w: „Problemy Rodziny” 5-6

- Mrozek-Dumanowska A. (red. – 1995), *Kobiety krajów pozaeuropejskich wobec problemów współczesności*, Warszawa
- Myrdal G. (1970), *Przeciw nędzy na świecie*, Warszawa
- Puchnarewicz S. E. (1999), *Współczesne kontrowersje. Rodzina i kobieta w krajach rozwijających się*, w: E. Puchnarewicz (red.), *Kobieta i rodzina w krajach rozwijających się. Dziedzictwo a wyzwania współczesności*, Warszawa
- Siemieńska R. (1996), *Kobiety; nowe wyzwania. Starcie przeszłości z teraźniejszością*, Warszawa
- Stefański B. (1999), *Makro i mikroekonomia ubóstwa i nędzy w Afryce*, w: E. Puchnarewicz (red.), *Kobieta i rodzina w krajach rozwijających się. Dziedzictwo a wyzwania współczesności*, Warszawa-Białystok
- Tryfan B. (1979), *Kobiety w rolniczych rejonach świata*, Warszawa
- Wachowiak A. (1999), *Kobieta wiejska w Polsce w latach dziewięćdziesiątych. Wybrane aspekty charakterystyki socjologicznej*, „Roczniki Socjologii Rodziny” Nr XI

NEW HOME ECONOMICS AS INSTRUMENT OF CHANGES OF SOCIAL RELATIONS IN THE FAMILY

Summary

Mutually connected structural social changes are going on the level : society, family and individual. Undergoing changes are the great challenge to – among others – home economics. Problems of the family – in the context of home economics – may be seen through different prospects: historical, inner and inter culture. Also from the point of view of the budget of the family and the possible ways of sharing it into different types of expenditures and from the point of view of women other role in home economics today and in the past and the division of roles between sexes.

Regional inequalities and polarization of types of home economics because of the accumulation of sources is a great challenge to egalitarian social development in the 21st century. Professional, theoretical and practical home economy directed to application in home economy is a very important tool in the management of changes in functioning of the family. Practical application of this knowledge unable progress in the family and development of more egalitarian relations in the family.